

Živel ethický, který jest úplně cizí abstraktní theorii národohospodářské, nevládne však absolutně ani v praktické nauce (politice) národohospodářské, neboť často určují též hlediska právnícká a politická požadavky vhodnosti a účelnosti, do jaké míry mohou ideály ethické jednak nabýti formy příkazů opřených o zákonnou vnější sankci, jednak směřovati k cílům prakticky uskutečnitelným. Vytčením cílů ethických stávají se úkoly praktické nauky národohospodářské sice rozmanitějšími, ale také nesnadnějšími. Uznává se aspoň nyní obecně oprávněnost vměšování se státu v život hospodářský všude, kdekoliv vedlejší doprovodné jevy nynějššího řádu hospodářského jsou v rozporu s nadřazenými cíli mravními a politickými, o toto zakročení však usilují namnoze jednotlivci, kteří sledující výlučně a bezohledně zájmy své třídy, svého stavu nebo povolání, skrývají své snahy pod rouškou prospěchů (interesů) všeobecných (na př. prohlašování lahvového piva za nemravné na prospěch hostinců, maloživnostnické odsuzování konsumních spolků, velkoskladů, bazarů, továren).

§ 10. Vývoj vědy národohospodářské.

I. Také v národním hospodářství (podobně jako v lékařství, fysice, jazykozpytu atd.) bylo umění daleko dřív než věda. Po tisíciletí lidé hospodařili, nežli jim na-

padlo vědecky analyzovat proces hospodaření (Kleinwächter).

Ani v klasickém starověku přes vysoký stupeň hospodářské kultury a politické moci, jehož dospěly zejm. četné státy starého Řecka, podporevané přírodou a příznivou polohou přímořskou, vědy národohospodářské jakožto zvláštní vědy nebylo. Při naprosté převaze zájmů ryze politických a při soustavě hospodářské, která snad veškeré hmotné práce zústavovala otrokům, jen nečetní filosofové universálního ducha, kterým se žádný kus lidského života nezdál nepodstatným, vměšují v své spisy tu a tam jen fragmentárně, všeobecné poznámky i leckteré důležité vědecké poznatky o poměru člověka ke statkům, většinou se zvláštním zřetelem ke státu nebo k filosofii morální. Zvláště ekonomická a politická otázka otroctví byla předmětem diskusí, filosofům zvl. škole Sokratově (470-399) jde při dosti častém pojednávání o statcích hospodářských a o blahobytu sociálním především o hospodářskou etiku, o důkaz, že hospodářské statky a hospodářská činnost nejsou leč prostředkem k dosažení nejvznešenějších účelů životních. Hospodářské věci posuzují se s hlediska morálního, cílem hospodaření jest zušlechtění života, všechno přepjaté snažení po bohatství je zavržitelné a nemravné.

Z historiků Thukydidés (460 - 400) bystře vystihl význam a vliv vzájemné výměny statků na běhy politické a sociální i protivy mezi státem ryze rolnickým a státem průmyslovým a mezi obyvatelstvem řídkým a hustým, komunikací

těžkopádnou a čilou, hospodářstvím naturálním a peněžním.

Xenofon (430 - 354) vystihuje výhody dělby práce i účinky prosperity zemědělské výroby na všechna ostatní výdělková zaměstnání.

Překvapující anticipace poznatků moderních podává Aristoteles (384 - 322); pozorovatel a myslitel, stejně hluboký jako praktický, správně rozlišuje mezi ekonomií, t.j. domácnostním hospodařením pro vlastní potřebu, které mu jest ušlechtilé a jedině důstojno muže svobodného, a chrematistikou, t.j. hospodářstvím k výdělku směřujícím, špinavým a zavržení hodným. Aristoteles první při tom předsebírá proslulé rozlišování mezi užitečnou hodnotou statku k přímé spotřebě nebo výrobě, od hodnoty směnné, t.j. hodnoty, jakou má statek pro majitele vzhledem k své směnitelnosti za jiné předměty vlastníkově bezprostředně potřebné. Penězům přisuzuje dvě základní funkce, obecného měřítka hodnot a aut-ného prostředku k usnadňování směn, nejsou mu však hlavním nositelem bohatství a mají jen skrovnou hodnotu užitnou, což ilustruje bájí o Midasovi. Předpokládá je jejich neplodnost zavrhuje zejm. braní úroků z peněz půjčených ("peníze neplo-dí peněz").

Římská filosofie, jako vůbec opírala se o fi-losofii řeckou, přejala dle zvrubně i řecké názory o koná-ní hospodářském (Cicero o řemeslech)

Jako starověk se svým hospodářsko-aristokra-

tickým odporem proti všelikému hospodaření, které čelí za dosažením statků nad vlastní potřebu, tak ani středověk se svým hospodářsko-mystickým stanoviskem, jemuž všecken život vezdejší nebyl leč přípravou pro život záhrobní a tedy péče o hospodářské statky věci podřízenou a výdělková snaha zavržitelným prohřešováním se proti lásce k bližnímu, nevytvořily vlastní vědy národohospodářské. Studium hospodářských jevů bylo stále jen podřízenou částí bádání filosofického a právníckého. Křesťanské pohrdání bohatstvím působilo, že filosofové křesťanství se jen málo a příležitostně zabývali věcí tak opovržitlivou, ba nebezpečnou jako blahobyť pozemský. Zvláště církevní otcové s velikou učeností a důkladností obírali se zejm. otázkou úroku a lichvy, otázkou "spravedlivé ceny" (iustum pretium), otázkou "laesio enormis", otázkou ražení mincí a pod.

Pro zákaz braní úroku hledány i motivy vědecké a hospodářské. Vrcholu dostupuje zde učení Tomáše Aquinského, biskup Nicolaus Ursinus podal pěknou theorii peněz.

II. Teprvé změnou hospodářských i politických poměrů v době renaissance nastává příznivější doba i pro bádání národohospodářské. Na obratu středního a nového věku objevením Ameriky a námořní cesty do Východní Indie rozšiřuje se teritoriální rozsah obchodu na celý svět, roste přívoz zboží již dříve dováženého (koření, rýže, hedvábí, bavlna, barevná dřeva) a přibývají nové předměty obchodu (čaj, káva,

kakao, tabák, otroci). Zámořské osady staly se zdrojem bohatých příjmů pro zemi mateřskou jednak svým přívozem plodin, surovin a drahoková, jednak jakožto nad jiné výhodná a zabezpečená obydlíště pro tuzemské tovary. Vznikají veliké společnosti a domy obchodní, v jejichž rukou soustřeďuje se velký kapitál, kupectvo organizuje vznikání velkopřemyslu (kapitalistickou manufakturu), význam tržby pro blahobyt a moc národa se v opak středověku vždy více přeceňuje, probouzí se pud výdělkový.

Nahromaděné poklady a vydatná ložiska drahoková, zvl. stříbra, v nově objevené Americe způsobila veliký příval drahokovu do Evropy, který při skrovném tehdy rozsahu kulturního světa a nepřilíživé husté zalidněnosti tehdejší způsoboval klesnutí hodnoty drahokovu a tím všeobecné stoupnutí cen všeho zboží v stol. 16. Hospodářství naturální ustupovalo v západní a střední Evropě hospodářství peněžnímu.

Vznikaly veliké státy teritoriální (Anglie, Francie, Španělsko, Rakousko, později Prusko), jejichž absolutní panovníci snažili se svá, často velmi různorodá území učiniti jednotným celkem vojenským, politickým i hospodářským, a rostoucí finanční potřeba na vojsko a vyškolené úřednictvo nutila panovníky, hledati úhradu k tomu nezbytnou v daních a k cíli zvýšení poplatní síly obyvatelstva pečovat i opět o hospodářské jeho povznesení. Oživuje zájem o hospodářské věci, o nich se přemýšlí a veřejně i literárně diskutuje a vzniká

hojná literatura obsahu národohospodářského. Po staletí ovládá národohospodářské myšlení a soustavně se řeší otázka, v čem spočívá jádro blahobytu národa a jakým způsobem lze zvýšit zámožnost národa.

Nauka národohospodářská od 16. stol. osamostatňuje, leč z počátku nikoliv ještě jako vědecká theorie, všechen hospodářský život probadající, nýbrž jsou to zprvu dlouho příležitostní spisovatelé, od praktických problémů soudobých vycházející, jimž jde především o praktické umění státnické. Nauka národohospodářská počíná v novém věku jakožto praktická politika hospodářská, již slouží za podklad několik povrchních a jednostranných pouček theoretických, z tehdejšího stavu hospodářského vyvozených.

Přes leckteré odchylky v podrobnostech sledujeme u těchto spisovatelů takovou shodu, že shrneme je jakožto stoupence jednoho a téhož ideového směru pod společný název merkantilistů, protože přikládali obchodu, zvl. vnějšímu, rozhodující význam pro blahobyt národa a navrhovali pro to vládám hotovou soustavu opatření k jeho žádoucí úpravě a povznesení.

Z toho, že moc hospodářská i politická soustřeďovala se u národů, které vynikaly hustým obyvatelstvem, vyspělým průmyslem a obchodem, zvl. zámořským, rozsáhlou koloniální državou usnadněným, a vládly velikým množstvím ražného drahokovu pocházejícího buď z dolů vlastních (Španělsko,

Portugalsko) nebo získaného obchodem s cizinou, byly vyvo-
zovány tyto poučky :

1.) Kořenem hospodářské i vojenské síly národa
jest co možná husté zalidnění.

2.) Hospodářský blahobyť národa jest úměrný k množ-
ství obíhajících peněz v zemi; netoliko jednotlivci, i celé
národy a státy jsou tím bohatší a hospodářsky mocnější, čím
více peněz mají k dispozici (názor ještě dnes u laiků běž-
ný). Důsledně tedy budiž zásoba zlata a stříbra v zemi co
možná rozmnožována a k tomu cíli

3.) ve státech, které mají doly na zlato a stříbro,
budiž z nich pečlivě těženo, dokonce i tehdy, když by těžení
bylo pasivní, neboť vytěžený kov znamená vždy přírůstek blaho-
bytu národa, kdežto mzdy a j. náklady výroby znamenají pouze
přechod statků z osoby na osobu. V zemích, které nemají vlast-
ních dolů na drahokovy, nezbyvá k rozmnožení zásoby peněz leč
zahraniční obchod, avšak pouze obchod, který končí příznivou
bilancí, t.j. převahou hodnoty zboží vyvezeného nad hodnotu
zboží dovezeného, aby cizina musila vyplatiti tuzemsku tento
přebytek hotovými penězi. Tato "příznivá bilance tržební" je
vlastní charakteristickou značkou této nauky.

4.) Aby se docílilo této příznivé bilance tržební,
doporučována soustava hospodářskopolitických opatření. Vývoz
drahokovů býval jakožto přímo škodlivý prostě zakazován, pro-
ti vyvážení peněz ze země za dovezené produkty doporučováno

uzavření hranic vysokými cly nebo přímými zákazy dovozu průmyslových výrobků, zejm. luxusního zboží, z ciziny (politika prohibiční).

5.) Za nejlepší prostředek k rozvoji vývozu zboží i ku zaměstnání co možná četného obyvatelstva prohlašováno všemožné povznesení průmyslu, a sice průmyslu velkého, manu-fakturního či továrního a zejm. i uměleckého a přepychového, premiemi, zálohami peněžními, školami, péčí o levné potraviny a suroviny a tedy zákazem jich vývozu, i konečně osvoboze-váním od svazků cechovních.

6.) Obchod budiž prostředkován co možná tuzemskými kupci, co možná v mocných obchodních společnostech sdruže-nými, a po domácích lodích a nejlépe s těmi státy, nad který-mi máme politickou převahu nebo úplné panství (kolonie).

7.) Převahou v obchodě sesiluje se i politická pře-vaha státu nad státem.

8.) Stát má činnosti hospodářské nejen dávatí pod-nět a směr, nýbrž i sám se jí činně účastniti, jsa ku vsaho-vání v hospodářské poměry nejen oprávněn, nýbrž i plně způso-bilý.

Souhrn těchto hospodářských i politických zá-sad, které ovládaly hospodářskou politiku národů evropských v 17. a 18. stol., goveme dle Ad. Smitha jak řečeno, merkan-tilismem (mercantile = tržební, kupecký), jehož nejčelněj-šími představiteli byli v oboru státní správy v Anglii Crom-

well (1599 - 1658, "navigační akta", 1651 - 1849), ve Francii Colbert (1619 - 1683), v Německu Bedřich II., v Rakousku Josef II., v Rusku Kateřina II. Theoreticky nebyly nauky tyto žádným ze svých hlasatelů ani souvisle vyloženy, aniž soustavně zpracovány.

Merkantilism, jehož poučky byly theoretickým odůvodněním všeobecně regulující a zasahující hospodářské politiky osvíceného absolutismu, byl pozdějším obdobím ekonomického liberalismu pro svoje jednostrannosti a přepjatosti odsuzován, dochází však nyní objektivnějšího ocenění jakožto tehdy nezbytná historická přechodní fáse od středověkého hospodaření městského k modernímu hospodářství národnímu.

III. Reakce proti merkantilní soustavě, která příliš jednostranně protežovala toliko vývozní průmysl a obchod, často na úkor zájmů zemědělských a dělnických, příliš poručníkovala všechen život hospodářský, nejdříve a nejdůrazněji projevila se ve Francii, kde neschopní nástupci Colbertovi soustavu jeho přímo zkarikovali.

Pod tlakem úžasné bídy, v níž od konce stol. 17. pro nesčetné války, přepych a rozmařilost dvora i spoustu daní, vyděračskými pachtýři daňovými vybíraných, tkvěla obrovská většina francouzského obyvatelstva zemědělského, za obrovských břemen dluhů státních a za neobyčejně vyspělého ideového ruchu, kriticky i rozlučně proti všem institucím společenským i hospodářským směřujícího, vyvinula se ve Francii a na

krátko i do jiných zemí (Itálie, Německa) přešla nová soustava politicko-ekonomická, která obracelíc se proti nepřirozenosti hospodářské vázanosti a reglementování, navrhovala zkusiti, zda-li by se hospodářské poměry nevyvíjely daleko lépe, kdyby byly namíste státního vměšování se zústaveny úplně samy sobe.

Tato soustava, od jednoho stoupenca, Duponta de Nemours, přezvaná fysiokratismem, protože všude měla dojíti platnosti příroda i přirozený řád věcí (l'ordre naturel), byla prvou ryze teoretickou, hospodářský život v celkový přehled zahrnující a od ostatních věd státních odloučenou soustavou nauky národohospodářské. Jsouc vnitřně závisla na převládajícím tehdy názoru o přirozeném stavu, z něhož smlouvou vzešly stát a měšťanská společnost (J. J. Rousseau), věřila tato soustava v harmonické zařízení světa a společnosti, v převládání dobrých společenských pudů a v potřebu návratu k přírodě jakožto záruky obecného blaha.

1.) Podle nauky fysiokratické bohatství není tvořeno penězi, kterých jest potřebí jen v množství omezeném a jež klesají hodnotou, je-li jich nadbytek, nýbrž bohatství a blahobyť dány jsou zásobou užitných statků, jež jsou pohotově k ukojení potřeb lidských a jež poskytuje výroba prvotní. Jest sice i činnost řemeslníka i obchodníka užitečna a nepostrádatelná, ale ona hodnotu předmětů toliko zvyšuje, kdežto nové statky tvoří a poskytuje výhradně zemědělství (a hor-

nictví).

Aby průmysl svým zpracováním hodnotu zemědělských produktů zvýšil, musí spotřebovat právě tolik zemědělských hodnot ku své výživě, kolik činí zvýšení hodnoty výrobku průmyslovým jeho zpracováním; jest tedy vyšší hodnota výrobků průmyslových vykoupena opět spotřebováním stejného množství potravin a jiných látek při práci. Jedině zemědělství poskytuje tudíž přebytek nad výrobními náklady, a sice následkem bezplatného spolupůsobení sil přírodních, jediné tímto přebytkem (čistým výtěžkem, produit net) zemědělství zvyšuje se blahobyt národa, jen z něho uhrazuje veškeré obyvatelstvo svou potřebu potravin a surovin a stát své daně a jedině zemědělství jest tedy produktivní, kdežto všechny ostatní třídy společnosti jsou hospodářsky neploďny (sterilní). Z toho, co vyrobí zemědělství, musí tedy žít celý národ, a sice obdrží z výtěžku zemědělství skuteční obdělavatelé své výrobní náklady (v tom i vlastní výživu), všecken ostatní přebytek (produit net) připadá vlastníkům půdy, jako renta, kterou pachtýři musí platit pánům, a tito všichni platí opět třídě sterilní za přetvořování surovin i za služby v obchodě a dopravě (la classe stipendiaire, salariée).

Přirozeně také všechny státní výdaje nemohou býti konec konců uhrazovány z jiného zdroje leč z čistého výnosu zemědělského, i daně, uložené průmyslu a obchodu, přesunují se v poslední řadě vždycky na důchod majitelů půdy, bylo

by tudíž lépe vybíratí jedinou spravedlivou daň (impôt unique) přímo od rolnictva - všeliký jiný systém daňový znamená jen zbytečnou a nákladnou okliku.

2.) Co do postavení státu k činnosti hospodářské učí - rovněž v příkré protivě k merkantilismu - fysiokratism, že hospodářstvím národním vládnou přírodní zákony jako ve vývoji organismu zvířecího a lidského a že tedy tyto zákony, necháme-li jen přírodu volně působiti v životě hospodářském, přivodí samy sebou nejlepší úpravu poměrů hospodářských. Většina dosavadních zřízení národohospodářských jest umělou a zvrácenou odchylkou od řádu přirozeného, kterému nutno zjednati opětnou platnost. Odtud, jak řečeno, název "fysiokratism" a heslo jeho : laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même".

Předchůdcem fysiokratismu byl Cournay, tvůrcem jeho František Quesnay (1694 - 1774), osobní lékař Ludvíka XV. a přírodovědec, který vida nezměrnou strážení lidu uveřejnil v řadě spisů své názory, jak jí odpomoci a jak zemi moudře a spravedlivě, v souhlase s právem a morálkou panovati (nejčelnější spis Maximes générales du gouvernement, pak Tableau économique). Státníkem fysiokratismu byl Turgot, za Ludvíka XVI. ministr financí, který odstranil leckteré krajnosti průmyslové reglementace, uvolnil obchod obilní, pokusil se o zrušení silničních robot, řemeslnických cechů a pod., a jest původcem soustavného a nejlepšího výkladu nauk fysio-

kratických ve spise *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses* (1766).

Vliv fysiokratismu byl největší ve Francii.

V Německu badenský markrabě Karel Bedřich učinil pokus provésti fysiokratické reformy, zejména daňové, s naprostým však nezdarem. Nauky fysiokratismu došly však rozšíření i mimo Francii a Německo v Polsku, v Rusku a j. V Rakousku pokládán bývá Josef II. za stoupence fysiokratismu na základě svých reform poddanských a berničních (zamýšlel zavést rovněž jedinou daň pozemkovou), ve své politice průmyslové a tržební byl však přísným sledovatelem nauk merkantilistických.

Byl-li merkantilismus hlásán a prováděn především empiriky, praktickými státníky, hlasateli, fysiokratismu byli více theoretikové a filantropové. Přes svou jednostrannost fysiokraté jsou prvními teoretiky, kteří pokusili se o soustavný výklad základů hospodářství národního, vytvořili řadu pojmů, kategorií a názorů, které od té doby tvoří jádro nauky národohospodářské, a po stránce sociální, kladouce naproti přílišnému přeceňování zahraničního obchodu a průmyslu důraz na zemědělství a obyvatelstvo rolnické, byli též smělymi průkopníky emancipace rolnictva a ochrany naproti všelikému vykořisťování tříd nižších.

IV. Fysiokratická theorie, jež netvořila leč jen jakýsi přechodní stupeň v dějinách vědy národohospodářské (Wolf), byla záhy úplně zatlačena epochálním dílem skotské-

ho universitního učitele Adama Smitha "Zkoumání o povaze a příčinách blahobytu národů" 1776, které uvedlo národohospodářskou vědu na nové dráhy a podávalo daleko věcnější a jednostranností předchozích škol (směrů) prostý názor o souvislosti jevů národohospodářských, takže jím počíná perioda moderní vědy národohospodářské.

a) Základem soustavy Smithovy, která ovšem v četných směrech mnoho děkuje fysiokratům i jiným předchůdcům - tak vytkl zejm. Petty význam práce jakožto aktivního činitele ve výrobě, Hume kritisoval merkantilistickou theorii peněz i politiku tržební, fysiokraté hájili vůbec svobodu hospodářskou - jest, že blahobyť národa nezávisí ani na množství drahokovu, jak myslili merkantilisté, ani na výnosnosti půdy, jak hlásali fysiokraté, nýbrž že závisí na množství a jakosti lidské práce a na číselném poměru výrobních a nevýrobních pracovníků v zemi. "Roční práce každého národa jest fondem, který jej zásobuje vlastně všemi potřebami a příjemnostmi života".

Všeliká užitečná práce v kterémkoliv oboru hmotné výroby (industry) přispívá k obohacení země (i tedy průmysl a obchod) a je tudíž produktivní. Produktivnost práce pak zdá se záviseti na dvou momentech.

Především na dělbě práce, již však Smith pojímal úzce jen jako technickou dělbu výkonů mezi pracovními silami téhož závodu (jeho klasický příklad dělby práce

při výrobě špendlíků).

• K dělbě práce vedla dle Smitha vrozená člo-
věku náklonnost ku směně a naopak zase dělba práce činí výmě-
nu vyrobených statků jak možnou, tak nezbytnou.

Práce musí dále býti k napjetí vší své do-
vednosti doháněna volnou soutěží, která dovolujíc libovolný
přechod od prací méně výnosných k výnosnějším zabezpečuje vý-
robcům "přirozené" ceny a konsumentům nejlevnější úkoj potřeb
a stává se tak vedle dělby práce druhou velikou pákou produk-
ce.

b) V hospodářské politice Smith stojí na témž podkla-
dě přirozenoprávní filosofie jako fysiokraté. Přirozenou po-
hnutkou všech jednání hospodářských je soukromá zisknost, při
které každý hledá svůj prospěch soukromý. Protože je však úpl-
ná harmonie mezi prospěchem individua a celku, hospodářská
činnost jdoucí za rozumným prospěchem soukromým, podporuje
zároveň bezděky nejlépe i blaho osob i národů, nýbrž nechť,
odstraní překážky, které brání volnému konání člověka v
životě hospodářském, obmezí se na ochranu vnější i vnitřní
bezpečnosti, aby každý mohl dospěti k nejvyššímu rozvoji
svých sil v zájmu i celku (soustava individualistická).

Smithova kniha nebyla pouhým náčrtem poli-
tické ekonomie jako Quesnayovo tableau économique, ani sbír-
kou několika thesí - jako Turgotovy Réflexions, nýbrž prvním

skutečným a hotovým, zaokrouhleným a vysoce obsažným systémem nauky národohospodářské.

Byla záhy přeložena do všech skoro jazyků evropských a uznána téměř všeobecně jakožto základ pro všechny další vývoj vědy národohospodářské. Svým velkým a rychlým rozšířením a vlivem zatlačila oba starší směry, takže v málo desítiletích bylo sotva již jakého stoupence nauk merkantilistických nebo fysiokratických, ba po jistou dobu byl Smith slaven nejen jako zakladatel vědy národohospodářské, nýbrž zároveň téměř i jako její dokončitel, jehož výkony sotva mohou býti předstiženy.

Pozdější doba ovšem i systém jeho vybudovala a rozšířila a v mnohém i za něj pokročila a jej opravila, ale "to, co Smith podal, tvoří vždy ještě jádro vědění národohospodářského". (Wolf).

Vznikla ze základu Smithova učení celá t.zv. individualistická, liberální škola národohospodářská, jejímiž klasiky jsou vedle Smitha ještě rovněž Angličané Ricardo, bankéř londýnský, nejpodnikavější a nejhlubší myslitel tohoto směru, zejm. v abstraktnědeduktivní metodě, z jehož pouček prosluly zejm. theorie o rentě pozemkové, dosud uznané platnosti, a theorie o hodnotě a pracovní mzdě, a kněz Robert Malthus se svým průkazem rozporu mezi rozmnožovací tendencí obyvatelstva a rozmnožovací možností potravin.

Spisovatelé této individualistické (libe-

rální) školy politicko-ekonomické, v níž vůdčí roli měli předem Angličané, později i Francouzi, vytkli na základě empirického pozorování určitých jevů psychických (vnitřních) a fyzických (vnějších) několik základních premís, ze kterých opětovnými dedukcemi vyvozovali všeobecné zákony národohospodářské o hodnotě, oběhu a rozdělení statků. Byly to zvl. tyto předpoklady, resp. podmínky :

1.) V hospodářském životě jest hlavní a pravidelnou pohnutkou jednotlivcovou v jeho konání rozumný egoism, osobní prospěch, který člověka pudí snažiti se o co největší zisk s nejmenším možným souhrnem námahy, obětí a risika.

2.) Svobodný právní řád dopouští úplnou hospodářskou svobodou (volnou soutěží, svobodou smluv) jednotlivci volně sledovati svůj dobře pochopený prospěch soukromý (l' intérêt bien entendu) a

3.) neobmezeností soukromého vlastnictví a svobodou práva pořizovacího s výsledky své hospodářské činnosti inter vivos i mortis causa volně nakládati.

Z těchto předpokladů, které částečně (body 2. a 3.) nebyly leč důsledkem t.zv. přirozených (t.j. přímo s lidskou přirozeností souvisících) "práv člověka", vytvořila liberální škola abstraktní (deduktivní) methodou nauku formálně tak přesnou a dokonalou, že zvána bývá přímo klasickou školou politické ekonomie. Ve Francii vynikl Jean Baptiste Say (Théorie des débouches) a skvělý žurnalista Ba-

staiat (Harmonies économiques), který dovozoval, že svět volné soutěže je nejlepší ze všech hospodářských světů, v Německu Lotz a později Herrman (Staatswirtschaftliche Untersuchungen 1832).

Kdežto však Smith připouštěl ještě zřetele historické a politické, pozdější jeho následovníci upadli v směr extrémně liberální, příliš jednostranný, doktrinářský, nehistorický a nepolitický (podle hlavního sídla liberalistické agitace t.zv. manchestrovství), přílišným akcentováním soukromé ziskovosti a stanoviska soukromopodnikatelského byla vlastně vybudována abstraktní theorie soukromohospodářská, nikoliv národohospodářská, v popředí stavěno rozmnožení výtěžků hmotné výroby na úkor řešení problému jejich přiměřeného rozdělení, a naprostá svoboda soutěže i smluv (zejm. též smlouvy pracovní), která byla zprvu jen pomůckou metodologickou, hypotetickým předpokladem theorie, učiněna požadavkem praxe.

Tato liberálněhospodářská praxe pak, z části skutečně byvši zavedena, vyvolala nepříznivé úkazy, zejm. pro dělnictvo a drobné podnikatelstvo.

V. Za vlády volné soutěže rostl s pokroky technickými a s občasnými krisemi moderního hospodářství světového alespoň na čas silně počet chudých a nezaměstnaných, stoupaly majetkové rozdíly, mizely střední vrstvy samostatného vyrábění a ukazovaly se vždy ostřeji stinné stránky

přemoci velkokapitálu naproti dělnictvu i spotřebitelstvu. Dosavadní velebení sobecké snahy individuí po zisku a bohatství ustupovalo tudíž nyní v theorii úvahám pesimistickým nebo aspoň kritickým. Odpor proti liberalismu vadl ke vzniku nových škol národohospodářských : socialistické a historicko-ethické.

Socialismem v moderním smyslu zoveme národohospodářský směr, který u vědomé protivě k soukromému vlastnictví jakožto tradicionelnímu podkladu dnešního platného řádu hospodářského, právního a společenského požaduje a usiluje o nové vybudování tohoto řádu na podkladě pospolitého vlastnictví k prostředkům výrobním (kapitálu a půdě) a kollektivistického způsobu výroby na místo individualistického. Směr, který žádá naprosté a obecné zrušení soukromého vlastnictví (tedy i ke statkům užitným), zove se druhdy komunismem, kdežto socialismus agrární požaduje toliko odstranění soukromého vlastnictví k pozemkům a soukromé renty pozemkové.

Všechna učení protiindividualistická vycházejí z axiomatu, že jednotlivci jsou jen podřízené součásti rozličných společenských celků (státu, národa, církve), jichž zájmy stojí nad zvláštními prospěchy a důležitostmi jednotlivců. V protivě k tomu opět anarchism jest jen novým označením (Proudhon) (1840) staré již ideje popření všeobecného právního řádu ve státě se stělesňujícího, všemožného od-

stranění všelike moci vrchnostenské za účelem co nejplnější svobody a nejdokonalejšího rozvoje sil individua (negace státu). Představiteli staršího "socialismu ideologického" jsou z počátku a v 1. pol. 19. stol. v Anglii Robert Owen, ve Francii Saint Simon, Fourier, Proudhon, Louis Blanc, pozdějšího "socialismu vědeckého" v Německu Rodbertus, Lassalle, Marx, Engels, Bernstein. v Americe agrární socialism hlásal Henry George.

T.zv. katedrový socialismus není jednotný vědecký směr, tím méně socialistický, nýbrž jen posměšné souhrnné označení, dané v letech 1860 - 70tých oněm odpůrcům ekonomického individualismu a liberalismu, kteří zvlášť zdůrazňovali potřebu reform sociálních (Schmoller, Brantano, Held, samostatný směr sociálně-ekonomický = Schäffle). Více již theoretickopraktickým systémem než katedrový socialism jest socialism státní, žádající postátnění četných oborů hospodářských, pronikavou úpravu soukromohospodářské soustavy se zřetelem k procesu distribučnímu a souhlasná s tím opatření sociálně- a finančněpolitická (Wagner Adolf).

VI. škola historická uznávajíc zásadně dnešní právní úpravu hospodářského života, vytýkala liberální škole,

a) že z nedostatku přísnějšího historického pozorování vydávala za všeobecně platné pravdy leckteré poučky, které mají jen platnost obmezenou pro určitá období vývojová a

určité společenské poměry,

b) že používáním metody deduktivní, pro národohospodářskou vědu i její problémy méně vhodné, vytkla leckteré poučky, které se za pravé zákony národohospodářské pokládati nemohou,

c) konečně že škola individualistická bere příliš skrovný zřetel k hlediskům ethickým.

Dovozovala tudíž historická škola naproti individualistické :

a) že není, jak tvrdila stará škola, nezbytného souladu mezi prospěchem individua a celku a že tedy dlužno hleděti nejen k individuím, nýbrž i ke svazkům a souvislostem společenským;

b) kde prospěchy ryze hospodářské jsou v rozporu s nadřazenými (vyššími) cíli mravními a politickými, že dlužno dovolávati se zakročení státního na prospěch těchto vyšších cílů;

c) po stránce methodické, že na místě výhradného vyvozování vědeckých pouček ze soukromé zjištnosti (logické dedukce) z pojmu jakéhosi "hospodářského člověka", výhradně vlastním dobře pochopeným hospodářským prospěchem se řídicího, dlužno se ke správnému názoru o hospodářské činnosti lidské dopravovati též bezprostředním pozorováním skutečného hospodářského konání jednotlivce i jednotlivých skupin společenských v minulosti (historie) i přítomnosti (statistika,

deskriptiva), tedy methodou ne pouze deduktivní, nýbrž také induktivní.

Starší směr reprezentují kromě Lista s jeho hlediskem prakticko-národně-hospodářským Vilém Roscher, Bruno Hildebrand a Karel Knies, mladší směr klonící se k podceňování a zanedbávání theorie, "ke stotožňování theorie s historií, k přeceňování indukce a odsuzování všeliké izolující abstrakce a dedukce zejm. Gustav Schmoller, hlava školy historické, který však později leckteré dřívější jednostrannosti opustil; směrem více prostředkujícím běrou se Bücher, Brentano, Philippowich, Conrad, Cohn, pod silným vlivem marxismu Sombart.

Jest zásluhou školy historické, že

a) zdůraznila vývojový (evoluční) moment v hospodářském životě a souvislost hospodářského života s ostatními stránkami života národního a jich časovými a místními proměnami; že

b) opřela se tomu, aby z methodologických předpokladů a deduktivně nabytých pouček theoretických vyvozovaly se obecně platné zásady (maximy) praktické;

c) že vyprostivši se od dalekosáhlého individualismu, přisoudila opět státu důležité pozitivní úkoly k pěstění a rozvoji národního hospodářství a zejm. že proto dosavadnímu, příliš individualisticky zařízenému řádu společenskému zjednala - při všem uznání oprávněnosti moderní svobody individua i práva vlastnického - uznání potřebě velkých reforem sociálních.

Ovšem přes všechny obsáhlý materiál historický a statistický, školou historickou sebraný, byl theoretickovědecký výtěžek směru tohoto dlouho dosti skrovný : politická ekonomie přecházela tu v historii hospodářskou a kulturní, vědecká analýsa a vytčení zásadních a typických věcí ve vývoji hospodářském zanikalo v záplavě detailních popisů, sám předmět a obsah vědy národohospodářské stával se neurčitým, jelikož stálým přihlížením k souvislostem hospodářského života se všemi ostatními stránkami života národního theorie národohospodářská vlastně splývala s vědou o lidské společnosti vůbec (sociologií).

VII. Nový podnět v oboru theoretického bádání národohospodářského nastal, když téměř současně u rozličných národů někteří učenci s celkem shodnými výsledky jali se theoretické nauky klasické politické ekonomie v jejich základních součástech, zvl. nauku o hodnotě, podrobovati pronikavé revisi a zejm. prohlubování po stránce psychologické. Reformu zahájil Karel Menger (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre 1871), pak Angličan Jevons, francouzský Švýcar Leo Walras, pak následovali zejm. v Rakousku (odtud někde název této školy jako t.zv. exaktní neboli rakouské školy národohospodářské) Karel Menger, Böhm - Bawerk, Sax, Zuckerkanđl, Wieser a j. Tato škola znamená přímo částečný návrat k abstraktní metodě a k opětnému hlubšímu theoretickému bádání o základních problémech národohospodářských, snažíc se, jak uvedeno, probáda-

ti zejm. psychologické děje, na nichž spočívá konání hospodářské (srovn. Böhm - Bawerkova theorie o hodnotě, o úroku).

Pod vlivem těchto rozmanitých podnětů vznikla v posledních desetiletích - vedle záplavy spisů významu zcela podřadného - přehojná a plodná literatura, jíž se účastní všichni národové a v které zastoupeny jsou nejrozličnější směry, od individualismu až k vědeckému socialismu.

Skupina badatelů, zvl. anglických a amerických; stojí ještě zcela na půdě klasické ekonomie (Cannan a Nicholson v Anglii, Sumner v Americe, také v Německu Dietzel a j.).

K moderní rakouské exaktní škole druží se v Americe Francis A. Walker (1883) a z novějších zejm. John B. Clark a jeho družina (Seligmann, Taussig, Patten, Davenport a j., v Itálii Pantaleoni, Pareto, Barone atd., v Nizozemí Pierson, ve Švédsku Kunt Wicksell).

Jiná skupina anglických národohospodářů pojí se k Marshallovi, jistou měrou claktikovi hledícímu nové pojmy vřaditi do pouček staré školy klasické. Také v Německu, kde po desetiletí ovládala veřejné mínění škola historická pod vedením Gustava Schmollera, majíc řadu vynikajících badatelů historickohospodářských (Karel Bücher, Luis Brentano, Werner, Sembart a j.), novější dobou zakotvila exaktní škola a řada národohospodářů hlásí se i ke starším směrům theoretickým. Vedle nalézání nových teorií vývojových na základě

vždy bohatěji čerpaného materiálu historického (Sombartova i Brentanova theorie o vzniku moderního kapitalismu a j. hypotézy o konkrétních otázkách, jiní badatelé se věnují velkým problémům přítomnosti, stopující vývojové tendence světového hospodářství, otázky valutněpolitické, moderní zjevy monopolické, reformu půdy a vnitřní kolonisaci, a dřívější škola katedrových socialistů našla hojně následovníky v moderních politicích sociálních (v. šíře v Soc. politice).

Ve Francii většina národohospodářů pěstuje praktickopolitické dědictví klasické školy politickoekonomické, jen nečetní (předem Charles Gide, Rist a Landrey) blíží se školám německým (exaktní i historické). Tato mnohost směrů a prudkost sporu o základních principech ve vědě národohospodářské má v zápětí, že přes obrovský počet spisů i revuí rok co rok vydávaných není snad jediného díla, které by se těšilo obecnému uznání a podávalo všestranně uspokojivě obraz dnešního stavu vědy národohospodářské.

Nesporný pokrok je v obecném skoro již přesvědčení, že historický i abstraktní směr si neodporují, nýbrž že různé problémy vyžadují různého řešení. Ryzí cenová theorie nedá se řešiti historicky, problém národohospodářské organizace nelze řešiti abstraktně (Schumpeter).

Pro studium theorie národohospodářské není bezpečnějšího postupu leč pohřížiti se předem ve velké staré systémy theoretické - Quesnay, Smith, Ricardo, Malthus, Mill -, které zůstávají stále živým zdrojem poučení (často i

pro akutní problémy přítomnosti), a teprv skončiti u moderních theoretiků exaktních (rakouských i jejich spřízněnců v Americe i v Anglii) i socialistických.

§ 11. Název vědy a dějiny universitního studia národohospodářského.

I. Slovem oekonomika (řecké oikos) rozuměl starověk nauku o domácím hospodářství (rodinném), kdežto pro nauku o výtěžkovém podnikání užíváno výrazu chrematistika (nauka o obohacování se).

Výrazu "ökonomie politická" užil poprvé Montchrétien de Vateville 1615 (Traicté de l'Öconomie politique) s obmezením na politiku blahobytní, a užívání jeho zobecňuje zejm. u stoupců liberální (individualistické) politiky hospodářské (i fysiokraté). Výraz národní hospodářství (economia nazionale) datuje od 1774 z Itálie (Giannina Ortés) a zobecněl nejprve v Německu (Soden 1805, Jacob 1809) pro vlastní nauku národohospodářskou s odleučením finanční vědy jako nauky o hospodaření státním, a potom i u Francouzů a Britů.

II. V novém věku potřeba účelného výcviku úřednictva pro komoru královskou, t. j. pro finanční správu domén a regálů, vedla v zemích německých a rakouských k vytvoření zvláštní nauky, t. z. v. vědy kamerální, disciplíny to